

УДК 37.018

Довгань Н.Ю., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Умови підвищення педагогічної активності батьків трудних підлітків у соціально-педагогічному комплексі

У даній статті розглянуто умови підвищення педагогічної активності батьків трудних підлітків, дано поняття активності як показника рівня педагогічної діяльності батьків у вихованні дітей у сім'ї, проаналізовано проблему критеріїв педагогічної активності в органічному взаємозв'язку сфери прояву активності.

This article touches the conditions of the increasing parents' pedagogical activity concerning unmanageable adolescences. There is given the notion of activity as a marker of the level of parents' pedagogical work in bringing up children in the family. The article analyses the problem of the criteria of pedagogical activity in organic correlation with the sphere of the activity manifestation.

Довгань Надія Юрївна (1961 р.н.). У 1982 р. закінчила факультет фізичного виховання Миколаївського державного педінституту. Кандидат педагогічних наук, майстер спорту, завідувач кафедри фізичного виховання МДГУ ім. Петра Могили. Тема наукового дослідження – історія фізичного виховання і спорту в Україні.

Активність – це здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності з особливостями особистості людини. Активність проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності в праці, різних видах творчості. Найважливіше значення має спрямованість активності, мотиви, якими керується людина у своїй діяльності. Формування цілеспрямованої активності – необхідна складова частина виховання. Діяльність особистості допомагає їй здійснювати свої плани й цілі з відповідними наслідками, висувати нові окремі завдання для досягнення кінцевого результату. Контроль дає можливість бачити підсумки діяльності і відразу ж намічати шляхи виправлення помилок і усунення недоліків [2].

Термін “активність” майже завжди використовується для позначення характеристики окремих індивідів. Поняття “активність” – дуже багатопланове, воно вимагає аналізу його різних аспектів. Наприклад, у “Словаре синонимів російського мови” дане поняття визначається як ставлення людини до навколишнього світу. Таким чином, поняття “активність” розкривається через поняття “діяльність”, а “діяльність” – через “активність”. “Активність є визначальною характеристикою діяльності, яка може бути більш-менш активною, тобто активність виступає як показник рівня діяльності” [1].

У цій статті це буде показник рівня педагогічної діяльності батьків у вихованні дітей у сім’ї. Основним показником активності особистості виступає її ставлення до діяльності. У педагогічній науці активність визначається як риса особистості, яка характеризує ставлення суб’єкта до діяльності (готовність, прагнення, здійснення, вибір найбільш оптимальних шляхів для досягнення мети, потреб, мотиви, вольові зусилля, емоції). “Активність” є комбінація індивідуальних і колективних дій, спрямованих на збільшення суспільних ресурсів, а також ступеня залучення суспільних проблем на колективному рівні [2]. Активний – тобто діяльний, отже, будь-яку активність необхідно розглядати у діяльності.

Важливим компонентом педагогічної активності батьків, на думку автора, є: батьківська відповідальність у вихованні дітей у сім’ї; спілкування; батьківський авторитет; потреба самих батьків у підвищенні свого освітнього й культурного рівня; зв’язок батьків зі школою й громадськістю.

Батьківська відповідальність у формуванні особистості в родині займає провідне місце. Са-

ме вона є вирішальною умовою реалізації цілей сімейного виховання. Від неї залежить міра педагогічної активності батьків, ефективне використання намічених можливостей родини, а у певних межах – і їх примноження. Це обумовлено низкою обставин як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. До перших відноситься ускладнення самого виховного процесу, збільшення вимог, які пред’являє суспільство до людини. До других – наявність чималої кількості слабких місць у виховному потенціалі родин, пов’язаних з тією чи іншою формою сімейних негараздів. Батьківська відповідальність являє собою особливий морально-психологічний стан особистості батька, який характеризується усвідомленням і почуттям обов’язку щодо дітей. Обов’язок породжує відповідальність, відповідальність виникає на його основі. При цьому розвинене почуття і усвідомлення батьківського обов’язку формують моральну відповідальність, яка виступає як внутрішня потреба, а не як зовнішня неминучість узгоджувати свою виховну діяльність з громадською думкою і діяти тільки під її тиском. Батьківська відповідальність включає в себе емоційну і раціональну сторони. Кожна з цих сторін здатна стимулювати виховну активність. Поруч з підвищенням рівня моральної і правової свідомості, духовної культури в цілому, педагогічна активність забезпечує процес подальшого усвідомлення батьками об’єктивного змісту відповідальності. В свою чергу це створює сприятливі умови для подальшого стимулювання батьківської активності.

Другим важливим компонентом педагогічної активності батьків є спілкування. Індикатором зростаючої відповідальності за виховання дітей у сім’ї є той факт, що в структурі часових витрат все більш вагомою стає та частина, яка витрачається на спілкування з дітьми. Педагогічна активність батьків підвищується у спілкуванні з учителями, внаслідок участі у батьківських комітетах при школах і домоуправліннях, під час виникнення й активізації різних форм громадської діяльності на підприємствах і в установах на допомогу сім’ї та школі. Батьківська активність переходить межі сім’ї і розповсюджується не тільки на власну дитину, а й на дітей двора, вулиці, класу. Зростаюча виховна активність батьків зміцнює виховний потенціал сім’ї. Один з індикаторів цього – шкільна успішність дітей. Так, за даними дослідно-експериментальної роботи, проведеної автором у середніх школах №

10 і 46 м. Миколаєва, у родинях, де батько й мати спільно займались вихованням дітей, 53,3% навчалися на “добре” й “відмінно”. І, навпаки, 73,8% учнів, що мали низьку успішність, відмічалось у сім'ях, де виховання в основному було покладено на плечі матері. Показником зростаючої виховної активності батьків є їхні витрати часу на спілкування з дітьми, особливо у підлітковому віці, допомога у підготовці уроків, організація їх дозвілля й т.п. Як вважає Н.Я. Соловйов, це пов'язано з тим, що “подружжя у молодих сім'ях і за освітою, і за характером трудової діяльності, і за рівнем емоційної культури стоять ближче один до одного, ніж подружжя більш старших поколінь” [5]. У деяких дослідженнях відмічається також зростання виховної активності батьків у міру зростання їхнього статусу й освіти.

Показником педагогічної активності є не тільки реальна виховна роль, що виступає як наслідок особистих чинників, але також особливе місце займає батьківський авторитет. Проблема батьківської активності невід'ємна, на погляд автора, від проблеми батьківського авторитету. Тому характеристика педагогічної активності батьків повинна бути доповнена хоча б у загальних рисах уявленням про реальний батьківський авторитет, про співвідношення авторитету матері й батька у сім'ї. Дані по середніх школах № 46 і 10 м. Миколаєва свідчать про те, що авторитет матері відноситься до авторитету батька як 34% до 27%. В цілому він домінує у кожній четвертій-п'ятій родині, а батька – у кожній дев'ятій. Це пояснюється тим, що високий авторитет матері у сім'ї є насамперед наслідком тієї соціальної ролі, носієм якої вона є (активна діяльність вдома, на виробництві, в школі).

Відповідальність за виховання, і це слід підкреслити особливо, починається з відповідальності за сім'ю, за стан міжособистісних стосунків у ній. Саме ця форма відповідальності є головним вимірником батьківської відповідальності в цілому, бо стан внутрішньосімейних стосунків – найперший індикатор виховних можливостей родини. Є чимало батьків, котрим властиве фальшиве розуміння відчуття й усвідомлення відповідальності. До них насамперед належать ті, хто своєю турботою вважає матеріальне піклування про дітей, а виховання – справою школи. При цьому серед батьків-утриманців помітне явище, яке І. Скляр влучно визначив як “споживацьке ставлення до шко-

ли” [4]. Воно знаходить відображення у тому, що частина батьків має схильність розглядати вчителів як свого роду обслуговуючий персонал, до якого вони можуть пред'явити претензії з приводу одержаної двійки або поганої поведінки. Подібною ж різновидністю споживацького ставлення частини батьків до системи громадського виховання є їх прагнення влаштувати своїх дітей у секції, гуртки, музичні школи. Зрозуміло, завдання полягає зовсім не в тому, щоб відгородити дітей від гуртків і секцій, а, навпаки, якомога більше залучати батьків до роботи в них, до керівництва екскурсіями, проведення дозвілля дітей.

У процесі реалізації педагогічної активності батьків у вихованні дітей на перший план висуваються задачі з виявленням виховного потенціалу сім'ї, тобто визначення комплексу умов і засобів, які в сукупності визначають її виховні можливості. Серед них найважливішими є: матеріальні й побутові умови, моральний та емоційно-психологічний клімат, рівень розвинутої сімейного колективу, виробнича діяльність батьків, трудова атмосфера, культурно-освітній рівень дорослих членів сім'ї, наявність у них вільного часу і характер організації дозвілля, авторитет і особистий приклад батьків, внутрішньосімейне спілкування, спілкування з навколишнім середовищем, рівень педагогічної культури батьків, розподіл між батьками виховних функцій, взаємозв'язок сім'ї зі школою і громадськістю.

Вплив багатосторонніх компонентів виховного потенціалу сім'ї на реалізацію педагогічної активності батьків вивчав шляхом виявлення впливу батьків на успішність, трудову і громадську активність дітей, на формування самостійності, дисциплінованості, відповідальності та інших особистісних якостей. Педагогічний вплив батьків на дітей у значній мірі зростає, якщо сім'ї властиві такі ознаки:

- а) основою життя дорослих є сумлінна праця, і діти надають їм посильну допомогу, яка усіма високо ціниться і сприймається як найперша життєва потреба, джерело всіх благ;
- б) сім'я – своєрідний, але монолітний колектив, стосунки між подружжям відзначаються взаємною любов'ю, відповідальністю один перед одним, довір'ям, взаємною повагою, взаємодопомогою, любов'ю до дітей, виконанням батьківського та громадянського обов'язку.

Перелічені фактори у кожній сім'ї інтегруються по-різному, що визначає специфіку і сфе-

ру впливу батьків на виховання дітей. Серед усіх цих факторів, як зазначалося раніше, важливе значення має спілкування. Особливості внутрішньосімейного спілкування обумовлюють багатоаспектність стосунків (економічні, емоційно-психологічні, статеві, морально-родинні). У ході дослідження автор з'ясував, що спілкування батьків та дітей проходить переважно під час перегляду телепередач, узагальнення кореспонденції. На жаль, батьки дуже рідко здійснюють спільні екскурсії, майже зовсім не відвідують культурно-освітні установи, мало практикується спільна трудова діяльність. Втрата духовних контактів і духовної близькості з батьками гостро переживається дітьми, врешті-решт вони стають замкнутими, перестають ділитися з батьками своїми радощами і печалями. Тоді діти шукають контактів поза сім'єю. В таких умовах батьки не лише позбавляються можливості сіяти добре, вічне, а й самі роблять своїх дітей некеріваними. Це одна з найважливіших причин появи важких підлітків. Перекладання виховних функцій на плечі виховних установ має й деяку підставу. За даними З. Янкової, «жінки тим частіше роблять це, чим нижчий рівень їх загальних і професійних знань, чим бідніша їх праця за характером і змістом, чим нижча їх професійна і громадська активність. І це природно: бідна за змістом праця, слабкий зв'язок з громадським життям, порівняно низький рівень спеціальних знань і загальної культури неминуче породжують невпевненість у своїх виховних можливостях, з одного боку, і більш низький престиж вихователя у дітей, з іншого боку» [6].

В цілому стан батьківської відповідальності дозволяє зробити висновок про те, що на рівні побутової свідомості виховна функція сім'ї нерідко виявляється неусвідомленою як її головна, основна функція. Це свідчення того, що проблема батьківської відповідальності не надумана, а її серйозний дефіцит істотно знижує виховний потенціал родини.

Важливий компонент педагогічної активності батьків – це їх потреба в освіті й підвищенні власної педагогічної діяльності. З цієї точки зору особливий інтерес являють одержані дані, які показують стимулюючу роль батьків у навчальних успіхах дітей. Вони дозволяють зробити висновок про наявність прямої залежності навчальних успіхів дітей від рівня освіченості й педагогічної активності батьків. Виявляється, що чим вищий ступінь сформованості у батьків

педагогічних умінь, тим більше їх діти дисципліновані, працелюбні, активніші у громадському житті, у них більше розвинен почуття відповідальності.

Невід'ємний компонент педагогічної активності батьків – зв'язок батьків зі школою і громадськістю. Необхідність їхньої взаємодії, співробітництва актуалізується насамперед ускладненням процесу формування особистості в сучасних умовах. Корисність активного й повсякденного зв'язку сім'ї зі школою підтверджується, зокрема, такими даними, одержаними автором у СШ № 10 і 46: громадська активність у значній мірі властива 62% батьків, у середній мірі – 22%, у слабкій мірі – 16%. У сім'ях, які слабо пов'язані зі школою, спостерігається інша тенденція. Подібна залежність спостерігається і у сім'ях, які мають контакти з громадськістю, батьками друзів сина чи дочки.

Активність батьків автор визначає як складну інваріантну систему персоніфікованих соціальних цінностей, поєднану зі сферою реальної людської діяльності. Зміст і спрямованість цієї діяльності носить конкретний історичний характер, який відображає моральну сутність людини.

Критерії педагогічної активності особистості носять комплексний характер, являють собою цілісну систему показників, що відповідає трьом аспектам: як мірило діяльності, як процес діяльності, як структурно-особистісне утворення.

Важливим принципом даної системи є поєднання виховання з діяльністю, яка відповідає інтересам особистості, а результат – цілям. Така діяльність переходить у самодіяльність, тобто збільшується об'єм, ускладнюється структура суспільно значимої діяльності, котра усвідомлюється і стає необхідною. Для того, щоб визначити наявність у батьків педагогічної активності, необхідно, на думку автора, розробити систему критеріїв. Вона дозволить відрізнити педагогічну активність як об'єктивний вплив від тих чи інших суб'єктивних побажань і уявлень.

Проблема критеріїв педагогічної активності складна, полемічна. Не випадково серед дослідників немає єдиної, стійкої точки зору з цього питання, у самому понятті критерію активності чимало дискусійних моментів, які вимагають дальшого уточнення.

В аспекті проблеми, що аналізується, автора цікавить критерій не лише як зовнішній захід, як певне мірило, зразок, орієнтир, але й як ознака, що характеризує предмет і об'єкт, а також до-

зволяє дати йому певну оцінку. Це можливо лише в тому разі, якщо критерій виступає як прояв сутності процесу. Інакше кажучи, критерій є те явище, яке "істотне", однак легко може бути зафіксовано у кількісному вимірі [2]. Критерій має бути реально вимірюваний, що робить можливим порівняння, оцінку рівнів прогресивного розвитку педагогічної активності.

Поняття "рівень" фіксує якісний стан і підвищення педагогічної активності батьків, дозволяє виявити закономірності переходу від одного якісного етапу в підвищенні педагогічної активності до другого.

Педагогічна активність не є з самого початку властива особистісна якість. Вона не спадкова, а формується у процесі життєдіяльності. На думку автора, критерій педагогічної активності мусить відображати реалізацію поглядів особистості у безпосередній практичній діяльності, інакше важко вирішувати, яка ж справжня позиція тієї чи іншої особистості, або, як цілком справедливо відзначає Б.Д. Паригін, між духовним потенціалом особистості і практичною реалізацією завжди існує певна дистанція [3].

Сказане не означає, звичайно, що критерій педагогічної активності визначається тільки за системою дій людини без урахування стану його духовного світу – світоглядної значущості, ідейної переконаності, рівня самосвідомості, моральної зрілості. Критерій педагогічної активності, на думку автора цієї статті, повинен проявлятися у діях. З цього випливає висновок про можливість використання як критерію педагогічної активності характеру участі суб'єкта у соціальній та педагогічній діяльності, а саме – високоінтенсивної активної діяльності.

Важливий і потрібний показник педагогічної активності, однак, не може бути взятий як єдиний критерій. Педагогічна активність мусить

бути цілеспрямованою, високоінтенсивною діяльністю, яка містить у собі й творчу складову. У складній структурі поняття "педагогічна активність" значне місце належить творчій активності. Творчість є запереченням пасивних форм діяльності, невольних, примусових, які являють собою процес, який слабо пов'язаний з особистим смислом і значенням. У той же час творчість не тотожна педагогічній активності, не вичерпує її повністю, про що говорилося вище, і в зв'язку з цим не може виступати єдиним критерієм педагогічної активності батьків.

Отже, кожний із перелічених підходів до визначення критерію педагогічної активності батьків має право на існування, але необхідно враховувати в органічному взаємозв'язку всі основні сфери прояву активності, потрібний комплексний критерій, який враховує всі сторони педагогічної активності батьків – ідейну і практичну в їх взаємозв'язку і взаємозумовленості. Таким чином, активність батьків автор визначає як складну інваріантну систему персоніфікованих соціальних цінностей, поєднану із сферою реальної людської діяльності. Зміст і спрямованість цієї діяльності носить конкретний історичний характер, який відображає моральну сутність людини.

Література

1. Арефьев Г.С. Общество, познание, практика. – М.: Мысль, 1988. – С. 204.
2. Большая Советская Энциклопедия / Гл. ред. Л.М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М.: Сов. Энциклопедия, 1977. – Т. 27. – С. 624.
3. Пенфилова Т.С. Растить в семье гражданина. – М.: Знание, 1988. – С. 110.
4. Скляр И.В. Семья как объект философского и социологического исследования. – Л., 1992. – С. 143.
5. Стрелецкая А.П. Проблемы семейного воспитания. – М., 1992. – С. 203.
6. Янкова З.А., Языкова В.С. XX век и проблема семьи: По итогам XII Международного семинара по исследованию семьи. – М.: Знание, 1974. – С. 72.
7. Divall E.M. The open system in personality theory // Family Development. – 1957. – № 4. – P. 27.

Надійшла до редколегії 00.00.2002 р.